

piones, Metellorum filii, stentes ac fordidati, populo Romano supplicaverunt: sed unus frater, qui in me pietate, filius; consilius, parens; amore, (ut erat) frater inventus est; squalore & lacrymis, & quotidianis precibus, desiderium mei nominis renovari, & rerum gestarum memoriam usurpari coegit. Qui cum statuisset, nisi per vos me recuperasset, eandem subire fortunam, atque idem sibi domicilium & vitæ & mortis deposceret: tamen nunquam nec magnitudinem negotii, nec solitudinem suam, nec vim inimicorum ac tela pertimuit.

Alter fuit propugnator mearum fortunarum, & defensor affiduus, summa virtute & pietate, C. Piso, gener: qui minas inimicorum meorum: qui inimicitias affinis mei, propinqui sui, consulis: qui Pontum & Bithyniam quæstor pro mea salute neglexit. Nihil unquam senatus de P. Popilio decrevit, nunquam in hoc ordine Q. Metelli mentio facta est. Tribunitiis sunt illi rogationibus, interfectis inimicis, denique nulla auctoritate senatus restituti; cum alter eorum ⁴⁶ senatui paruisset, alter vim eademque fugisset. Nam C. quidem Marius, qui hac hominum memoria tertius ante me consularis, tempestate civili expulsus est, non modo a senatu non est restitutus: sed reditu suo senatum cunctum pene delevit. Nulla de illis magistratuum consensio, nulla ad rempublicam defendendam populi Romani convocatio, nullus Italiæ motus, nulla decreta municipiorum, & coloniarum extiterunt.

Quare cum me vestra auctoritas accesserit, populus Romanus revocavit, respublica imploravit, Italia cuncta pene suis humeris reportavit: non comittam, Patres conscripti, ut, cum ea mihi sint restituta, quæ in potestate mea non fuerunt, ea non habeam, quæ ipse præstare possim, præsertim cum illa amissa recuperarim, virtutem & fidem nunquam amiserim.

⁴⁶ Cum alter eorum] Locus requirere vocem tamen videtur: ut sit, cum tamen alter. Nam hoc significat, postulatu senatus non sunt restituti, cum tamen, &c. Hotoman. Senatus est: non sunt a Senatu restituti, quam-

vis Popilius perierit, quod ex S. C. amico Tib. Gracchi persecutus fuerat: Metellus, quod vim & eadem bonorum & Senatus impius vitaverat. Ferrat.

PRO

PRO DOMO SUA.

AD PONTIFICES.

O R A T I O XXIX.

A R G U M E N T U M.

NON videbatur sibi Cicero in patriam restitutus, nisi domum etiam suam recuperasset: qua diruta, aream illius Libertati consecrandam Clodius curaverat, ne profana rursus fieri posset. Cum igitur de religione tollenda ex S. C. ageretur apud Pontifices, hanc habuit orationem Cicero prid. Kal. Octob. P. Lentulo & Q. Metello Coss. qua consecrationem neque jure, neque vire factam fuisse contendit, contra adnitente P. Clodio. Adjudicaram fuisse aream Ciceroni a Pontificum collegio, ac deinde a Senatu, patet ex Epist. 2. lib. IV. ad Att. & ex Orat. de Har. responsis. FERRATIUS.

Grævianas adnotationes habes in fine voluminis.

I.

UM multa divinitus, Pontifices ¹, a majoribus nostris inventa, atque instituta sunt, tum nihil præclarior, quam quod vos eisdem ² & religionibus deorum immortalium, & summæ reipublicæ præesse voluerunt: ut amplissimi & clarissimi cives rempublicam bene gerendo, pontifices religiones sapienter interpretando, rempublicam conservarent. Quod si ullo tempore magna causa in sacerdotum populi Romani judicio, ac potestate versata est: hæc profecto tanta est, ut omnis reipublicæ dignitas, omnium civium salus, vita, libertas, aræ, foci, dii penates, bona, fortunæ,

Tom. V.

I i i

¹ Pontifices] Minores, absente Pontifice Max. C. Casare, qui tum in Gallia bellum gerebat. Manut.

² Vos eisdem] Non tam eos, qui tum pontifices erant, qui longe aberant a majori-

rum ætate, quam superiores omnes pontifices, ut religioni præses nemo, qui summam rempublicam simul non administraret, id est, qui senator non esset. Idem.

domicilia, vestrae sapientiae, fidei, potestatique commissa, creditaque esse videantur. Vobis hodierno die constituendum est, utrum posthac amentes ac perditos magistratus improborum ac sceleratorum civium praesidio nudare, an etiam deorum immortalium religione armare malitis. Nam si illa labe ac flamma reipublicae suum illum pestiferum & funestum tributatum, quem aequitate humana tueri non potest, divina religione defenderit: aliae caeremoniae nobis erunt, alii antistites deorum immortalium, alii interpretes religionum requirendi. Sin autem vestra auctoritate, sapientiaque, Pontifices, ea, quae furore improborum in republica ab aliis oppressa, ab aliis deserta, ab aliis prodita, gesta sunt, rescinduntur; erit causa, cur consilium majorum, in amplissimis viris ad sacerdotia deligendis, jure ac merito laudare possimus. Sed, quoniam ille demens, si ea, quae ego per hos dies³ in senatu de republica sensi, vituperasset, aliquem se aditum ad aures vestras esse habiturum putavit, omittam ordinem dicendi meum: respondebo hominis furiosi non orationi, qua ille uti non potest, sed convicio, cujus exercitationem cum intolerabili petulantia, tum etiam diuturna impunitate munivit.

II. Ac primum illud a te, homine vesano ac furioso, requiro, quae te tanta poena tuorum scelerum, flagitiorumque vexet, ut hos tales viros, qui non solum consiliis suos, sed etiam specie ipsa⁴ dignitatem reipublicae sustinent, quod ego in sententia dicenda salutem civium cum honore Cn. Pompeji conjunxerim, mihi esse iratos, & aliud de summa hoc tempore religione sensuros, ac me absente⁵ senserint, arbitrare.

Fuisti tu, inquit, apud pontifices superior: sed jam, quoniam

³ Per hos dies] *Ita*. Id. Sept. ut opinor, id est, biduo post, quam in urbem rediit. Significat sententiam a se dictam in senatu de Pompejo, cum esset annonae summa caritas, rei frumentariae praeposendo. Qua de re, epist. 1. lib. iv. ad Attic. *Idem*.

⁴ Specie ipsa] Non solum dignitate formae, & oris majestate, sed etiam insignibus honoris & splendore vitae & dignitatis. Nam *species* notat omnem apparatus exteriorem,

qui in oculos incurrit, & hominibus apud vulgum utique solet asserere dignitatem aliquam & venerationem. Horat. lib. 1. ep. 6. *Si fortunatam species & gratia praestat. Graevius*.

⁵ Me absente] Cum factum est S. C. ut pecunia publica restituerentur. Ciceroni domus & villae, quas Clodius diruerat: ut colligitur ex Ep. 1. lib. IV. ad Attic. *Ferr.*

niam te ad populum⁶ contulisti, sis inferior, necesse est. Ita ne vero? quod in imperita multitudine est vitiosissimum, varietas, & inconstantia, & crebra, tanquam tempestatum, sic sententiarum, commutatio, hoc tu ad hos transferas, quos ab inconstantia gravitas, a libidinosa sententia certum & definitum jus religionum, vetustas exemplorum, auctoritas literarum, monumentorumque deterret? Tunc es ille, inquit, quo senatus carere non potuit? quem boni luxerunt? quem respublica desideravit? quo restituto, senatus auctoritatem restitutam putabamus? quam primum adveniens⁷ prodidisti? Nondum de mea sententia dico. Impudentiae primum respondebo tuae.

III. Hunc igitur, funesta reipublicae pestis, hunc tu civem ferro, & armis, & exercitus terrore⁸, & consulum scelere, & audacissimorum hominum minis, servorum delectu, obsessio- nem templorum, occupatione fori, oppressione curiae, domo & patria, ne cum improbis boni ferro dimicarent, cedere curasti, quem a senatu, quem a bonis omnibus, quem a cuncta Italia desideratum, arcessitum, revocatum, conservanda reipublicae causa, conseris?

At enim in senatum venire, in Capitolium intrare turbulento illo die⁹ non debuisti. Ego vero neque veni, & domo me tenui, quamdiu turbulentum tempus fuit: cum servos tuos ad rapinam, ad honorum caedem paratos, cum illa tua consceleratorum ac perditorum manu, armatos etiam in Capitolium tecum venisse constabat. Quod cum mihi nuntiaretur, scio me domi mansisse, & tibi, & gladiatoribus tuis instaurandae caedis potestatem non fecisse. Postea quam mihi nuntiatum est, populum Romanum in Capitolium, propter metum atque inopiam rei frumentariae, convenisse; ministros autem scelerum tuorum perterritos, partim amissis gladiis, partim ereptis, diffugisse: veni non solum sine ulla copiis, ac manu, verum etiam cum paucis amicis.

I i i 2

An

⁶ Ad populum] Quod in gratiam populi Pompejo adhaerens, tanta potestate eidem delata extra ordinem, contra mentem Consulium, adeoque Pontificum. *Idem*.

⁷ Primum adveniens] Biduo, postquam in

patriam reversus. *Idem*.

⁸ Exercitus terrore] Caesar enim erat ad portas, hoc est, in Italia. *Idem*.

⁹ Turbulento illo die] Camotuta plebe propter annonae caritatem.

An ego, cum P. Lentulus consul, optime de me, ac de republica meritis, cum Q. Metellus, qui, cum meus inimicus esset, frater tuus, & dissensionis nostrae, & precibus tuis salutem ac dignitatem meam prætulisset, me accesserent in senatum: cum tanta multitudo civium tam recentis officio suo me ad referendam gratiam nominatim vocarent: non venirem, cum præsertim te jam illinc cum tua fugitivorum manu discessisse constaret? Hic tu me etiam custodem, defensoremque Capitolii, templorumque omnium, hostem Capitolinum appellare ausus es, quod, cum in Capitolio senatum duo consules haberent, eo venirem? Utrumne est tempus aliquod, quo in senatum venisse turpe sit? an res illa talis erat, de qua agebatur, ut rem ipsam repudiare, & eos, qui agebant, condemnare deberem?

IV. Primum dico senatoris esse boni, semper in senatum venire: nec cum his sentio, qui statuunt minus bonis temporibus in senatum ipsi non venire; non intelligentes; hanc suam nimiam perseverantiam vehementer iis, quorum animum offendere voluerunt, gratam & jucundam fuisse. At enim nonnulli propter timorem, quod se in senatu tuto non esse arbitrabantur, discesserunt. Non reprehendo; nec quæro, fuerintne aliquid pertimescendum. Puto, suo quemque arbitrato timere oportere. Cur ego non timuerim, quæris? quia te illinc abiisse constabat. Cur, cum viri boni nonnulli putarint, tuto se in senatu esse non posse, ego non idem fenserim? Cur, cum ego me existimarem tuto omnino in civitate esse non posse, illuc irem? An aliis licet, & recte licet, in meo metu sibi nihil timere: mihi uni necesse erit & meam, & aliorum vicem pertimescere?

An, quia non condemnavi sententia mea duo consules, sum reprehendendus? Eos igitur ego potissimum damnare debui, quorum lege perfectum est, ne ego indemnatus, atque optime de republica meritis, damnatorum poenas sustinerem? Quorum etiam delicta, propter eorum egregiam in me conferendo voluntatem, non modo me, sed omnes bonos ferre oporteret, eorum optimum consilium ego potissimum, per

cos.

eos in meam pristinam dignitatem restitutus, consilio repudiarum meo? At quam sententiam dixi? Primum eam, quam populi sermo in animis nostris jam ante defixerat: deinde eam, quæ erat superioribus diebus agitata in senatu: deinde eam, quam senatus frequens, tum, cum mihi est assensus, secutus est: ut neque allata sit a me res inopinata, ac recens: nec, si quod in sententia vitium est; magis sit ejus, qui dixerit, quam omnium, qui probarint. At enim liberum senatus iudicium, propter metum, non fuit. Si timuisse eos facis, qui discesserunt, concede, non timuisse eos, qui remanserunt. Sin autem sine iis, qui tum abfuerunt, nihil decerni libere potuit: cum omnes adessent, ceptum est referri de inducendo senatus-consulto. Ab universo senatu reclamatum est.

V. Sed quæro, in ipsa sententia, quoniam princeps ego sum ejus atque auctor, quid reprehendatur. Utrum causa capiendi novi consilii non fuit? an meæ partes in ea causa non præcipuæ fuerunt? an alio potius¹⁰ confugiendum fuit? Quævis, quæ causa major esse, quam fames, potuit? quam seditio? quam consilia tua, tuorumque; qui, facultate oblata, ad imperitorum animos incitandos, renovaturum te tua illa funesta latrocinia ob annonæ causam putarunt¹¹? Frumentum provinciarum frumentariæ partim non habebant; partim in alias terras, credo, propter varietatem¹² venditorum miserant; partim, quo gratius esset, tum, cum in ipsa fame subvenissent, custodiis suis clausum continebant, ut subito novum mitterent. Res erat non in opinione dubia, sed in præsentia, atque ante oculos proposito periculo: neque id conjectura prospiciebamus, sed jam experti videbamus. Nam, cum ingravesceret annona, ut jam plane inopia ac fames, non caritas, timeretur, concursus est ad templum Concordiæ factus, senatum illuc vocante Metello consule. Qui si verus fuit, ex dolore hominum, & fame; certe consules causam suscipere, certe senatus aliquid consilii capere potuit. Sin causa fuit an-

¹⁰ *Alia potius*] Non ad Pompejum. Manutius.

¹¹ *Putarunt*] Longe præfero Francii codicis lectionem, *putavisti*. Grævius.

¹² *Propter varietatem*] Quod quidam ex

iis, qui venderent, in alias terras suum frumentum miserant; in quibus negotiari solebant. Ferrarius. Non capio quid sit *varietas venditorum*. Suspicio Ciceronem scripsisse, *propter varietatem venditorum*. Grævius.

nona¹³, seditionis quidem instimulator & concitator tu fuisti: nonne id agendum nobis omnibus fuit, ut materiem subtraheremus furori tuo?

Quid, si utrumque fuit, & ut fames stimularet homines, & tu in hoc ulcere, tanquam unguis, existeres? nonne fuit eo major adhibenda medicina, quæ & illud nativum, & hoc delatum malum sanare posset? Erat igitur & præsens caritas, & futura fames. Non est satis: facta lapidatio est. Si ex dolore plebei¹⁴, nullo incitante: magnum malum. Si P. Clodii impulsu: usitatum hominis facinorosi scelus. Si utrumque, ut & res esset ea, quæ sua sponte multitudinis animos incitaret, & parati atque armati seditionis duces: videturne ipsa respublica & consulis auxilium implorasse, & senatus fidem? Atqui utrumque fuisse perspicuum est, difficultatem annonæ, summamque inopiam rei frumentariæ, ut homines non jam diuturnam caritatem, sed ut famem plane timerent. Nemo negat. Hanc istum, otii & pacis hostem, causam arripiturum fuisse ad incendia, cædem, rapinas, nolo, Pontifices, suspicemini, nisi videritis.

Qui sunt homines a Q. Metello, fratre tuo, consule, in senatu palam nominati, a quibus ille se lapidibus appetitum, etiam percussum esse dixit? L. Sergium, & M. Lollium nominavit. Quis est iste Lollius? qui sine ferro ne nunc quidem tecum est: qui, te tribuno plebis, nihil de me dicam, sed qui Cn. Pompejum interficiendum depoposcit. Quis est Sergius? armiger Catilinæ, stipator tui corporis, signifer seditionis, concitator tabernariorum, damnatus injuriarum, percussor, lapidator, fori depopulator, obsestor curiæ. His, atque hujusmodi ducibus, cum tu in annonæ caritate in consules, in senatum, in bona, fortunæque locupletium, per causam inopum atque imperitorum, repentinos impetus comparares: cum tibi salus esse in otio nulla posset: cum desperatis ducibus

¹³ *Sua causa fuit annona*] Hoc est, si prætextu annonæ tu seditionem simulabas. Ferrarius.

¹⁴ *Plebei*] Hoc *Plebeio*, habent Vist. Lamb.

&c. Alterum Grut. & dicitur antiquo more pro *plebis*. Quis enim nesciat dictum esse otium, non *plebs*, sed *plebes*: & fuisse quædam, ut nunc loquuntur, declinationis? Olivarius.

bis decuriatos, ac descriptos haberes exercitus perditorum: nonne providendum senatui fuit, ne in hanc tantam materiam seditionis ista funesta fax adhæresceret? Fuit igitur causa capiendi novi consilii. Videte nunc, fuerintne partes meæ pene præcipuæ.

VI. Quem tum Sergius ille tuus, quem Lollius, quem cæteræ pestes in lapidatione illa nominabant? quem annonam præstare oportere dicebant? nonne me? Quid? puerorum illa concursatio nocturna? num a te ipso instituta? Me frumentum flagitabant. Quasi vero ego aut rei frumentariæ præfuissem, aut compressum aliquod frumentum tenerem, aut in isto genere omnino quidquam, aut curatione, aut potestate valuisset. Sed homo ad cædem imminens, meum nomen operis ediderat, imperitis injecerat. Cum de mea dignitate in templo Jovis Optimi Maximi senatus frequentissimus, uno isto dissentiente, decrevisset: subito, illo ipso die, carissimam annonam nec-opinata vilitas consecuta est.

Erant qui deos immortales (id quod ego sentio) numine suo reditum meum dicerent comprobasse. Nonnulli autem illam rem ad illam rationem, conjecturamque revocabant, qui, quod in meo reditu spes otii & concordia sita videbatur, in discessu autem quotidianus seditionis timor, jam pene belli depulso metu, commutatam esse annonam dicebant: quæ quia rursus in meo reditu facta erat durior, a me, cujus adventu fore vilitatem boni viri distitabant, annona flagitabatur.

VII. Ego denique non solum ab operis tuis, impulsu tuo, nominabar, sed etiam, depulsis ac dissipatis tuis copiis, a populo Romano universo, qui tum in Capitolium convenerat, cum illo die minus valerem, nominatim in senatum vocabar. Veni expectatus. Multis sententiis jam dictis, rogatus sum sententiam. Dixi reipublicæ saluberrimam, mihi necessariam. Petebatur a me frumenti copia, annonæ vilitas; quasi possem aliquid in ea re gerenda: non habebatur¹⁵. Flagita-

¹⁵ *Non habebatur*] Quid? frumenti videntis: non habebatur. Ex cuius vestigiis licet copia. Mihi tamen suspectus locus est. censet scripsisse Tullium: num possem aliquid in ea re gerenda: ratio non habebatur. Quis?

gitabar bonorum expostulatione. Improborum convicia sustinere non poteram. Delegavi amico locupletiori, non quo illi, ita de me merito, onus illud imponerem, (succubuissem enim potius ipse) sed quia videbam id quod omnes: quod nos de Cn. Pompejo polliceremur, id illum fide, consilio, virtute, auctoritate, felicitate denique sua facillime perfecturum.

Itaque, five hunc dii immortales fructum mei reditus populo Romano tribuunt, ut, quemadmodum discessu meo frugum inopia, fames, vastitas, cædes, incendia, rapinæ, scelerum impunitas, fuga, formido, discordia fuisset: sic reditu meo ubertas agrorum, frugum copia, spes otii, tranquillitas animorum, judicia, leges, concordia populi, senatus auctoritas, necum simul reducta videantur: five egomet aliquid adventu meo, consilio, auctoritate, diligentia pro tanto beneficio populo Romano præstare debui: præsto, promitto, spondeo: nihil dico amplius: hoc, quod fatis est huic tempori, dico, rempublicam annonæ nomine in id discrimen, quo vocabatur, non esse venturam.

VIII. Num igitur in hoc officio, quod fuit præcipue meum, sententia mea reprehenditur? Rem maximam¹⁶ eripui a peste summi periculi, non solum eam, sed etiam vos a cæde, incendiis, vastitate: nemo negat: cum ad causam caritatis accederet iste speculator communium miseriarum, qui semper in reipublicæ malis sceleris sui faces inflammavit. Negat oportuisse quidquam uni extra ordinem decerni. Non jam tibi sic respondebo, ut cæteris: Cn. Pompejo plurima, periculosissima, maxima, terra marique bella extra ordinem esse commissa: quarum rerum si quem poeniteat, eum victoriæ populi Romani poenitere. Non ita tecum ago.

Cum his hæc a me haberi oratio potest, qui ita disputant, se, si qua res ad unum deferenda sit, ad Cn. Pompejum delaturos potissimum: sed se extra ordinem nihil cuiquam dare:

Quasi vulgatum nec in nono Palatino habetur. Nam puto librarium culpa perisse, & pro illo postea substitutum quasi: duo vero vocabula gerenda ratio coaluisse & dege-

nerasse in generatio. Gravius.

¹⁶ Rem maximam.] Rem frumentariam. Sic infra: Nos quod rei maxime summum virum præfecimus, &c. *Horatium*.

re: cum Pompejo datum sit, id se pro dignitate hominis ornare ac tueri solere. Horum ego sententiam ne laudem, impedior Cn. Pompeji triumphis: quibus ille, cum esset extra ordinem ad patriam defendendam vocatus, auxit nomen populi Romani, imperiumque honestavit: constantiam probo, qua mihi quoque utendum fuit¹⁷, quo ille auctore extra ordinem bellum cum Mithridate, Tigraque gessit. Sed cum illis tamen possum aliquid disputare. Tua vero que tanta impudentia est, ut audeas dicere, extra ordinem dari nihil cuiquam oportere? qui cum lege nefaria Ptolemaum, regem Cypri, fratrem regis Alexandrini, eodem iure regnantem, causa incognita, publicasses, populumque Romanum scelere obligasses: cum in ejus regnum, bona, fortunas, avocinimum¹⁸ hujus imperii immisisses, cujus cum patre,avo, majoribus societas nobis & amicitia fuisset: hujus pecunia deportanda, &, si quis suum jus defenderet, bello gerendo M. Catonem præfecisti. Dices, Quem virum? Sanctissimum, prudentissimum, fortissimum, amicissimum reipublicæ, virtute, consilio, ratione, vita mirabili ad laudem, & prope singulari. Sed quid ad te¹⁹, qui negas esse verum, quemquam ulli reipublicæ²⁰ extra ordinem præfici?

IX. Atque in hoc solum inconstantiam redarguo tuam: qui in ipso Catone, quem tu non pro illius dignitate produxeras, sed pro tuo scelere subduxeras²¹; quem tuis Sergius, Lollis, Titius, cæterisque cædis & incendiis ducibus objeceras: quem carnificem civium, quem indemnorum necis principem, quem crudelitatis auctorem fuisse dixeras: ad hunc, honorem

Tom. V.

K k k

norem

¹⁷ Qua mihi quoque utendum fuit] Ipsi faciunt, quod solent, cum extra ordinem Pompejo nihil dant: æque enim id omnibus negant. Ego quoque, quod antea feceram in bello Mithridatico extra ordinem Pompejo mandando, idem feci nunc in rei frumentariae procuratore eidem extra ordinem decernenda: & quam in illis constantiam probo, eadem in me ipso delektor. *Manutius*.

¹⁸ Patrocinium] Huc nescio quomodo irrepit ex Gruteriano codice patrocinium illud, cum alii omnes latrocinium ediderint. Latrocinium enim, ait Manutius, vere dici potest illa publicatio. *Oliverus*.

¹⁹ Quid ad te] Catonis laudes tum factum non excusant. Nam si juris non est, ulli rei quemquam extra ordinem præfici cur tu Catonem præfecisti? *Manutius*.

²⁰ Ulli reipublicæ] intelligeretur fortasse facilius, si Criticus libuisset, non scribi hæc conjunctim, sed in hunc modum, rei publicæ. Hic enim res publica est negotium publicæ utilitatis causa, & publica auctoritate susceptum. *Oliverus*.

²¹ Subduxeras] Ne tibi adverteretur in tuo tribunatu. *Manutius*.

norem & imperium extra ordinem nominatim rogatione tua detulisti: & tanta fuisti intemperantia, ut illius tui sceleris²² rationem occultare non posses. Literas in concione recitasti, quas tibi a C. Cæsare²³ missas diceres: CÆSAR PULCHRO: cum etiam es argumentatus, amoris esse hoc signum, cum nominibus tantum uteretur, neque adscriberet, *Proconsule*²⁴, aut *Tribuno plebis*. Deinde gratulari tibi, quod idem in posterum M. Catonem tribunatu tuo removisses, & quod idem in posterum de extraordinariis potestatibus libertatem ademisses²⁵. Quas aut nunquam tibi ille literas misit: aut, si misit, in concione recitari noluit: aut, si ille misit, sive tu finxisti; certe consilium tuum de Catonis honore, illarum literarum recitatione patefactum est. Sed omitto Catonem, cuius eximia virtus, dignitas, & in eo negotio, quod gessit, fides & continentia, tegere videntur improbitatem & legis, & actionis tuæ.

Quis provinciam homini²⁶ post homines natos turpissimo, sceleratissimo, contaminatissimo: quis illam opimam fertilemque Syriam, quis bellum pacatissimis gentibus, quis pecuniam ad emendos agros constitutam, ereptam vi ex Cæsaris rebus actis²⁷, quis imperium infinitum dedit? Cui quidem tum Ciliciam dedisses, mutasti pacationem, & Ciliciam ad prætorem item extra ordinem transfulisti: Gabinio, pretio amplificato, Syriam nominatim dedisti. Quid? homini teterimo, crudelissimo, fallacissimo, omnium scelerum, libidinumque maculis notatissimo, L. Pisoni, nonne nominatim populos liberos, multis senatus-consultis, etiam recenti lege focii ipsius liberatos, vinctos & constrictos tradidisti? nonne cum

²² Illius tui sceleris] In amando Catione. Idem.

²³ A C. Cæsare] Ex Gallia. Notæ sunt Cæsaris & Catonis inimicitie. Idem.

²⁴ Proconsule] Sic tempore Ciceronis loquebantur. Prima editio & multæ aliæ, *Proconsuli*, quod est avi posterioris. *Grævius*. *Proconsuli*, male: Pertinet enim ad Cæsarem vox illa, quemadmodum alia *Pulchro*. *Vilforius*, in *Fam. V. 19*.

²⁵ Libertatem ademisses] Catoni: ne possit in posterum contra extraordinarias pote-

states verba facere. Quod enim ipse accepisset, in aliis reprehendere non posset. Huc illud pertinet ex oratione pro Sexio: *Qui in concione palam dixerim, linguam se evelisse M. Catoni, que semper contra extraordinarias potestates libera fuisset*. *Manut.*

²⁶ Homini] Gabinio.

²⁷ Ereptam vi ex Cæsaris rebus actis] Locutus est contaminatus, qui sine melioris libri ope non potest purgari. *Atis* quid sibi velit, nemo dixerit. *Grævius*.

cum ab eo merces tui beneficii, pretiumque provinciæ meo sanguine tibi esset persolutum, tamen ærarium cum eo partitus es?

Itane vero? tu provincias consulares, quas C. Gracchus, qui unus maxime popularis fuit, non modo non abstulit ab senatu, sed etiam, ut necesse esset quotannis constitui per senatum, decreta lege sanxit²⁸: eas lege Sempronia per senatum decretas rescidisti? extra ordinem, sine sorte, nominatim dedisti, non consulibus, sed reipublicæ pestibus? nos, quod nominatim rei maximæ pene jam desperatæ summum virum, sæpe ad extrema reipublicæ discrimina delectum, præfecimus, a te reprehendemur?

X. Quid tandem? si, quæ tum illis reipublicæ tenebris, cæcisque nubibus & procellis, cum senatum a gubernaculis deiecisses, populum e navi exturbasses, ipse archipirata cum grege prædonum impurissimo plenissimis velis navigares: si, quæ tum promulgasti, constituisti, promissisti, vendidisti, perferre potuisses, qui locus in orbe terrarum vacuus extraordinariis fascibus, atque imperio Clodiano fuisset? Sed excitatus aliquando Gn. Pompeji (dicam ipso audiente, quod sensi, & sentio, quoquo animo me auditurus est) excitatus, inquam, aliquando Gn. Pompeji nimium diu reconditus, & penitus abstrusus animi dolor subvenit subito reipublicæ, civitatemque fractam malis, mutam, debilitatam, abjectam metu, ad aliquam spem libertatis, & pristinæ dignitatis erexit. Hic vir extra ordinem rei frumentariæ præficiendus non fuit? Scilicet tu helluoni spurcissimo, prægustatori libidinum tuarum, homini egentissimo & facinorosissimo Sex. Clodio, socio tui sanguinis²⁹, qui sua lingua etiam forem tuam a te abalienavit³⁰, omne frumentum privatum & publicum, omnes provincias frumentarias, omnes maxices, omnes horreorum claves lege tua tradidisti. Qua ex re primum caritas nata est:

K k k 2 dein-

²⁸ Decreta lege sanxit] Legendum, *decretas*, libris omnibus invitis: subintelligitur autem, *provincias*. *Lambinus*. *Mihi videtur decretas delendum esse, aut pro decretis legendum lata lego*. *Græv.*

²⁹ Socio tui sanguinis] Qui tibi socius esset in turpi consuetudine fororis tuæ. *Manutius*.

³⁰ Abalienavit] Effecit, ut ipsa magis eam diligeret, quam te. *Idem*.

deinde inopia: impendebat fames, incendia, cædes, direptio: imminebat tuus furor omnium fortunis & bonis.

Queritur etiam importuna pestis ex ore impurissimo Sex. Clodii rem frumentariam esse ereptam, summisque in periculis ejus viri auxilium implorasse rempublicam, a quo sæpe se & servatam, & amplificatam esse meminisset. Extra ordinem ferri nihil placet Clodio. Quid? de me quod tulisse te dicis, patricida, fratricida, fororicida, nonne extra ordinem tulisti? An de peste civis, quemadmodum omnes jam dii atque homines judicaverunt, conservatoris reipublicæ, quemadmodum autem tute ipse confiteris, non modo indemnati, sed ne accusati quidem, licuit tibi ferre non legem, sed nefarium privilegium, lugente senatu, moerentibus bonis omnibus, totius Italiæ precibus repudiatis, oppressa, captaque reipublica: mihi, populo Romano implorante, senatu poscente, temporibus reipublicæ flagitantibus, non licuit de salute populi Romani sententiam dicere? Qua quidem in sententia, si Cn. Pompeji dignitas aucta est, conjuncta cum utilitate communi, certe laudandus essem, si ejus dignitati suffragatus viderer, qui meæ salutis opem & auxilium tulisset.

XI. Desinant, desinant homines iisdem machinis sperare me restitutum posse labefactari, quibus antea stantem perculerunt. Quod enim par amicitia consularis fuit unquam in hac civitate conjunctius, quam fuimus inter nos, ego & Cn. Pompejus? quis apud populum Romanum de illius dignitate³¹ industrius, quis senatui sapius dixit? qui tantus fuit labor, quæ simultas, quæ contentio, quam ego non pro illius dignitate susceperim? qui ab illo in me honos, quæ prædicatione de mea laude, quæ remuneratio benevolentia prætermissa est? Hanc nostram conjunctionem, hanc conspersionem in republica bene gerenda, hanc jucundissimam vitam atque officiorum omnium societatem, certi homines fictis sermonibus & falsis criminibus diremerunt: cum iidem illum, ut me metueret, me caveret, monerent: iidem apud me, mihi illum esse

³¹ De illius dignitate industrius] P. Manutius ac Lambinus illud industrius, sed non suffragantur libri editi, scriptive. Gruter. Hunc locum explicat, Ad Act. II. 21. quo dicit, Pompejum omnibus a se visum & positum artis coloribus. Anonymus.

esse uni inimicissimum dicerent: ut neque ego ab illo quæ mihi petenda essent, satis audaciter petere possem: neque ille, tot suspitionibus certorum hominum & scelere exulceratus, quæ meum tempus³² postularet, satis prolixè mihi polliceretur.

Data merces est erroris mei magna, Pontifices, ut me non solum pigeat stultitiæ meæ, sed etiam pudeat: qui, cum me non repentinum aliquod meum tempus, sed veteres multo ante suscepti & provisi labores, cum viro fortissimo & clarissimo conjunxissent, sim passus a tali amicitia distrahi; neque intellexerim, quibus aut ut apertis inimicis obfisterem, aut ut insidiosis amicis non crederem. Proinde desinant aliquando me iisdem inflammare verbis: Quid sibi iste vult? nescit, quantum auctoritate valeat, quas res gesserit, qua dignitate sit restitutus: cur ornat eum, a quo desertus est? Ego vero neque me tum desertum puto, sed pene deditum³³: nec, quæ sint in illa reipublicæ flamma gesta contra me, neque quomodo, neque per quos, patefaciendum mihi esse arbitror. Si utile reipublicæ fuit, haurire me unum pro omnibus illam indignissimam calamitatem: etiam hoc utile sit, quorum id scelere constat sit, me occultare, & tacere. Illud vero est hominis ingrati, tacere. Itaque libentissime prædicabo, Cn. Pompejum studio & auctoritate æque, ut unumquemque vestrum, opibus, contentione, precibus, periculis denique, præcipue pro salute mea laborasse.

XII. Hic tuus, P. Lentule, cum tu nihil aliud dies & noctes, nisi de salute mea cogitares, consilii omnibus interfuit: hic tibi gravissimus auctor ad instituendam, fidelissimus socius ad comparandam, fortissimus adjutor ad rem perficiendam fuit: hic municipia, coloniasque adiit: hic Italia totius auxilium cupientis imploravit: hic in senatu princeps sententiæ fuit: idemque cum dixisset, tum etiam pro salute mea populum Romanum obsecravit.

Quare istam orationem, qua es usus, omittas licet: post illam

³² Meum tempus] Et hic, & paulo post, Manutius. tempus accipit pro adverso tempore, ut in ³³ Pene deditum] Gravius est, deditum, prociocio Manilianæ, amicorum temporibus. quam desertum. Idem.

illam sententiam, quam dixeram de annona, pontificum animos esse mutatos: perinde, quasi isti aut de Cn. Pompejo aliter, atque ego existimo, sentiant: aut, quid mihi pro expectatione populi Romani, pro Cn. Pompeji meritis erga me, pro ratione mei temporis faciendam fuerit, ignorent: aut etiam, si cujus forte pontificis animum, quod certo scio aliter esse, mea sententia offendit, alio modo fit constituturus aut de religione pontificum, aut de republica, quam cum aut caeremoniarum jus, aut civitatis salus coegerit.

Intelligo, Pontifices, me plura extra causam dixisse, quam aut opinio tulerit, aut voluntas mea: sed cum me purgatum vobis esse cuperem, tum etiam vestra in me attente audiendo benignitas provexit orationem meam. Sed hoc compensabo brevitate ejus orationis, quae pertinet ad ipsam cognitionem vestram: quae cum sit in jus religionis, & in jus reipublicae distributa, religionis partem, quae multo est verboriosior, praetermittens, de jure reipublicae dicam. Quid est enim aut tam arrogans, quam de religione, de rebus divinis, caeremoniis, sacris, pontificum collegium docere conari; aut tam stultum, quam, si quis quid in vestris libris invenerit, id narrare vobis; aut tam curiosum, quam ea scire velle, de quibus majores nostri vos solos & consuli, & scire voluerunt?

XIII. Nego potuisse jure publico, legibus iis, quibus haec civitas utitur, quemquam civem ulla ejusmodi calamitate affici, sine judicio: hoc juris in hac civitate, etiam tum, cum reges essent, dico fuisse: hoc nobis esse a majoribus traditum: hoc esse denique proprium liberae civitatis, ut nihil de capite civis, aut de bonis, sine judicio senatus, aut populi, aut eorum, qui de quaque re constituti iudices sint, detrahi possit.

Vi desne me non radicitus evellere omnes actiones tuas? neque illud agere, quod apertum est, te omnino nihil gessisse jure, non fuisse tribunum plebis? Hoc dico, * esse parri-
cidium ³⁴:

* Lamb. te esse parri-
cidium

dium ³⁴: dico apud pontifices: augures adsunt: versor in medio jure publico. Quod est, Pontifices, jus adoptionis ³⁵? Nempe ut is adoptet, qui neque procreare jam liberos possit, & cum potuerit, sit expertus. Quae deinde causa cuique sit adoptionis, quae ratio generum ac dignitatis ³⁶, quae sacrorum ³⁷, quae a pontificum collegio solet. Quid est horum in ista adoptione quaesitum? Adoptat annos viginti natus, etiam minor, senatorem. Liberorumne causa? At procreare potest. Habet uxorem: suscepit etiam liberos. Exheredabit igitur pater filium. Quid? sacra Clodiae gentis cur interest ³⁸, quod in te est? quae omnis notio pontificum, cum ^b adoptare, esse debuit.

Nisi forte ex te ita quaesitum est, num perturbare rempublicam seditionibus velles: & ob eam causam adoptari, non ut filius esses, sed ut tribunus plebis fieres, & funditus verteres civitatem. Respondisti, credo, te ita velle. Pontificibus bona causa visa est: approbaverunt. Non aetas ejus, qui adoptabat, quaesita est, ut in Cn. Aufidio, M. Pupio: quorum uterque nostra memoria summa senectute, alter Orestem, alter Pisonem adoptavit. Quas adoptiones, sicut alias innumerabiles, hereditates nominis ³⁹, pecuniae, sacrorum secuta

sunt.

³⁴ Hoc dico esse parri-
cidium] Ita scriptum
est in vulgatis libris. Ant. Augustinus legit,
hoc dico esse pontificium. Sed non id agit
nunc Cicero, ut probet causam hanc esse
pontificiam, quae profecto erat, & agebatur
apud pontifices; sed opponit illud hoc (quod
demonstrat Clodii privilegium in Tullium
sine judicio) ad illud omnes actiones tuas,
quas possim generatim, & communiter coar-
guere, non esse legitimas, quia specie, non
re tribunus eas egisti: sed nunc non ago id,
ut redarguam illas omnes: hoc ago, ut et-
iam si legibus, aut re vera esses tribunus pl.
tamen hoc tuum de me privilegium contra
leges, contra jura, mores & religionem la-
tum sit; atque ideo parri-
cidium necesse sit
fateare tu te ipse. Vel igitur vulgatam le-
gionem parri-
cidium retineamus, necesse est;
vel pro ea, si magis placet, parri-
cidium re-
ponamus, quomodo alibi appellat Clodium.
Ursinus, parri-
cidium, sententia postulat. Nam
si patricius est, sequitur, ut tribunus plebis

esse non potuerit. Cur autem patricius sit,
probat in sequentibus. Manutius.

³⁵ Jus adoptionis?] De jure adoptionis
vide Gellium lib. V. cap. 19. Idem.

³⁶ Generum, ac dignitatis] Ne scilicet a
genere clarissimo ad obscurissimum, a sum-
ma dignitate ad infimam conditionem ado-
ptione transferatur. Infra: Ita adoptet, ne
quid aut de dignitate generum, aut de sacro-
rum religione minuat. Idem.

³⁷ Sacrorum] Ne sacra intendant. Ad-
optati autem in aliena sacra transibant. Val-
lerius Max. lib. vii. cap. 7. M. Aeneji fi-
lius in Sufentis familiam, ac sacra transfe-
rat. Pro Murena: Sacra intesire illi nolue-
runt. Idem.

³⁸ Interest] Quia, cum adopteris Fon-
tejo, ad Fonteje gentis sacra transis. Idem,
b. Vid. Man. adoptaret.

³⁹ Hereditates nominis] Triplex adoptio-
nis jus notat. Qui enim adoptabatur, ado-
ptivi patris praenomen, nomen & cognomen
sic

funt. Tu neque Fonteius es, qui esse debebas: neque patris heres: neque, amissis sacris paternis, in hæc adoptiva venisti. Ita perturbatis sacris, contaminatis gentibus, & quam deseruisti, & quam polluisti, jure Quiritium legitimo tutelaram & hereditatum relicto, factus es ejus filius contra fas, cujus per ætatem pater esse potuisti.

XIV. Dico apud pontifices. Nego, istam adoptionem pontificio jure esse factam: primum, quod hæc vestra sint ætates, ut is, qui te adoptavit, vel filii tibi loco per ætatem esse potuerit; vel eo quo fuit⁴⁰. Deinde quod causa queri solet adoptandi, ut & is adoptet, qui, quod natura jam assequi non potest, & legitimo, & pontificio jure quaerat: & ita adoptet, ut ne quid aut de dignitate generum, aut de sacrorum religione minuatur. Illud in primis, ne qua calumnia, ne qua fraus, ne quis dolus adhibeatur: ut hæc simulata adoptio filii, quam maxime veritatem illam suscipiendorum liberorum imitata esse videatur.

Quæ major calumnia est, quam venire imberbem adolescentulum, bene valentem, ac maritum, dicere, filium senatorum populi Romani sibi velle adoptare: id autem scire, & videre omnes, non ut ille filius instituatur, sed ut e patriciis exeat, & tribunus plebis fieri possit, idcirco adoptari? Neque id obscure: nam adoptatum emancipari statim⁴¹, ne sit ejus filius, qui adoptarit. Cur ergo adoptatur? Probate genus adoptionis: jam omnium sacra interiorint, quorum custodes vos esse debetis; jam patricius nemo relinquetur. Cur enim quisquam vellet tribunum plebis se fieri non licere? angustiorum⁴² sibi esse petitionem consulatus? in sacerdotium cum possit

fic adsumebat, ut suum duntaxat nomen, idque inflexum, atque immutatum retineret: ut apud Dion. libro XL, & XLVI. *Historiam*.

⁴⁰ *Vel eo quo fuit*] Quadrigulam hanc verborum redono Ciceronianis, auctoritate omnium liberorum, antiquitus editorum, ac ms. nisi quod illi habebant, quod. Et significat sane istis, loco Ganymedis fuisse Clodio Fonteium. *Græc.*

⁴¹ *Emancipari statim*] *Emancipatio*, & sui-

tatis & agnationis jus extinguunt. Quomodo ergo plebejus manebat, cum agnatio nihil aliud esse videatur, quam gens? Paret mirum aliud esse gentem, aliud agnationem: ut *gens* ad patriciorum & plebejorum qualitatem referatur: *agnatio* ad propinquitatem. *Horom.*

⁴² *Angustiorum*] Hujus loci sententiam, quia obscuriorem plerisque videri scio, explicabo. Prius autem sciendum, plebejos binos consules fieri potuisse: patricios, non item,

possit venire, quia patricio non sit is locus, non venire? Ut cuique aliquid acciderit, quare commodius sit esse plebejum, simili ratione adoptabitur.

Ita populus Romanus brevi tempore, neque regem sacrorum⁴³, neque flamines, nec salios habebit, nec ex parte dimidia reliquos sacerdotes: neque auctores⁴⁴ centuriatorum, & curiatorum comitorum: auspiciæque⁴⁵ populi Romani, si magistratus patricii creati non sint, intereat necesse est, cum interrex nullus sit, quod & ipsum patricium esse, & a patricio prodi necesse est. Dixi apud pontifices, istam adoptionem nullo decreto hujus collegii probatam, contra omne pontificium jus factam, pro nihilo esse habendam: qua sublata, intelligis, totum tribunatum tuum concidisse.

XV. Venio ad augures. Quorum ego libros, si qui sunt reconditi, non scrutor: non sum in exquirendo jure augurum curiosus. Hæc, quæ una cum populo didici, quæ sæpe in concionibus responsa sunt, novi. Negat fas esse agi⁴⁶ cum populo⁴⁶, cum de cælo servatum sit⁴⁷. Quo die de te lex curiata lata esse dicatur, audes negare de cælo esse servatum? Adest præsens vir singulari virtute, constantia, gravitate præditus, M. Bibulus. Hunc consulem illo ipso die contendo servasse de cælo. Infirma sunt igitur, tua sententia, acta C. Cæsaris, viri fortissimi? Minime. Neque enim mea jam quidquam interest, exceptis his telis, quæ ex illius actionibus in meum corpus immissa sunt.

Tom. V.

item, sed singulos tantum, & patricio non licuisse fieri tribunum. Tum hoc supponendum, omnes homines utile sequi. His positis, Ciceronis sensus planus est. Hoc enim significat. Si tales adoptiones probantur: omnes volent ex patriciis fieri plebeji. Cur enim quisquam tam stultus esset, ut vellet manere patricius, & ita non licere sibi fieri tribunum? & angustiorum sibi locum esse ad consulatum obtinendum, & sacerdotium opimum ac fructuosum amittere, quia sit patricius? *Lamb.*

⁴³ *Neque regem sacrorum*] Enumerat eos sacerdotes, qui plebeji esse non poterant. *Manutius.*

⁴⁴ *Auctores*] Qui probabant ea, quæ centuriatis curiisque comitiis fiebant: quos

L I I Sed item, ex antiquo more, cum senatus e solis patriciis constabat, patricios esse oportebat. *Idem.*

⁴⁵ *Auspiciæque*] Nam fieri potest, ut nulli crearetur magistratus Patricii, apud quos sunt auspicia: tunc, si nulli sint Patricii, a quibus, & ex quibus prodi possit Interrex ad habenda Comitia, Interrex nullus erit, sed neque magistratus: nulla igitur auspicia. *Ferrarius.*

⁴⁶ *Agri cum populo*] Mitti in suffragia populum. *Idem.*

⁴⁷ *Cum de cælo servatum sit*] Servare de cælo, id est impedimento esse, quominus lex ferretur, cunctis plane magistratibus, tam plebejis, quam patriciis, licebat. *Manut.*

Sed hæc de auspiciis, quæ ego nunc perbreuiter attingo, acta sunt a te. Tu, tuo præcipitante jam & debilitato tribunatu, auspiorum patronus subito extitisti: tu M. Bibulum in concionem, tu augures produxisti. Te interrogante augures responderunt, cum de cælo seruatum sit, cum populo agi non posse. Tibi M. Bibulus quærenti, se de cælo seruasse respondit: idemque in concione dixit, ab Appio, fratre tuo, productus, te omnino, quod contra auspicia adoptatus esses, tribunalum plebis non fuisse. Tua denique omnis actio posterioribus mensibus fuit: omnia, quæ C. Cæsar egisset, quod contra auspicia essent acta, per senatum rescindi oportere. Quod si fieret, dicebas te tuis humeris me custodem urbis in urbem relaturum. Videte hominis amentiam, * ubi per suum tribunalum Cæsaris actis illigatus teneretur. Si & sacrorum iure pontifices, & auspiorum religione augures totum evertunt tribunalum tuum, quid quæris amplius? an etiam apertius ⁴⁸ aliquod jus populi, atque legum?

XVI. Hora fortasse sexta diei questus sum in iudicio, cum C. Antonium, collegam meum, defenderem, quædam de republica, quæ mihi visa sunt ad illius miseri causam pertinere. Hæc homines improbi ad quosdam viros fortes longe aliter, atque a me dicta erant, detulerunt. Hora nona, illo ipso die, tu es adoptatus. Si, quod in cæteris legibus trinum nundinum esse oportet, id in adoptione satis est, trium esse horarum: nihil reprehendo. Sin eadem observanda sunt: si decrevit senatus, M. Drusi legibus, quæ contra legem Cæciliam & Didiam latæ essent, populum non teneri: jam intelligis, omni genere juris, quod in sacris, quod in auspiciis, quod in legibus sit, te tribunalum plebis non fuisse?

Atque ego hoc totum non sine causa relinquo. Video enim quosdam clarissimos viros, principes civitatis, aliquot locis iudicasse, te cum plebe iure agere potuisse: qui etiam de me ipso, cum tua rogatione funere elatam rempublicam esse

* Lamb. qui tunc demum suum tribunalum posse voluerit, ubi

⁴⁸ Apertius] Veror, ne accentu Typographus ultimam gratis onerarit, cum hæc

michi sententia esse videatur: An quæris etiam aliquod populi jus, quod sit magis apertum? Jus autem illud quodnam esset, mox dicit. *Olivetus.*

esse dicerent, tamen id funus, etsi miserum atque acerbum fuisset, iure indictum esse dicebant. Quod de me cive ac de republica bene merito tulisses, funestum funus te indixisse reipublicæ: quod salvis auspiciis tulisses, iure egisse dicebant. Quare licebit, ut opinor, nobis eas actiones non infirmare, quibus illi actionibus constitutum tribunalum tuum comprobaverunt. Fueris sane tribunus plebis tam iure, quam lege, quam fuit hic ipse Rullus, vir omnibus rebus clarissimus atque amplissimus: quo iure, quo more, quo exemplo legem nominatim de capite civis indemnati tulisti?

XVII. Vetant leges sacratæ, vetant XII tabulæ, leges privatis hominibus irrogari: id est enim privilegium. Nemo unquam tulit: nihil est crudelius, nihil perniciosius, nihil, quod minus hæc civitas ferre possit. Proscriptionis miserimum nomen illud, & omnis acerbitas Syllani temporis, quid habet, quod maxime sit insigne ad memoriam crudelitatis? Opinor, poenam in cives Romanos nominatim sine iudicio constitutam.

Hanc vos igitur, Pontifices, iudicio atque auctoritate vestra tribuno plebis potestatem dabit, ut proscribere possit quos velit? Quæro enim, quid sit aliud proscribere? *VELTIS, JUBEATIS, ut M. Tullius in civitate ne sit, bonaque ejus ut mea sint.* Ita enim fecit, etsi aliis verbis tulit. Hoc plebiscitum est? hæc lex? hæc rogatio est? hoc vos pati potestis? hoc ferre civitas, ut singuli cives singulis versiculis e civitate tollantur? Equidem jam perfunctus sum: nullam vim, nullum impetum metuo: explevi animos invidorum: placavi odia improborum: saturavi etiam perfidiam, & scelus proditorum: denique de mea causa, quæ videbatur perditis civibus ad invidiam esse proposita, jam omnes urbes, omnes ordines, omnes dii, atque homines iudicaverunt.

Vobismetipsis, Pontifices, & vestris liberis, cæterisque civibus, pro vestra auctoritate & sapientia consulere debetis. Nam cum tam moderata iudicia populi sint a majoribus constituta: primum, ut ne poena capitis cum pecunia conjungatur: deinde, ne, nisi predicta die ⁴⁹, quis accusetur: ut ter ante

magistratus accuset, intermissa die, quam multam irroget, aut judicet: quarta fit accusatio trinum nundinum producta die, qua die iudicium fit futurum: tum multa etiam ad placandum, atque ad misericordiam reis concessa sunt: deinde exorabilis populus, facilis suffragatio pro salute: denique etiam si qua res illum diem aut auspiciis, aut excusatione⁴⁹ sustulit, tota causa iudiciumque sublata est.

XVIII. Hæc cum ita sint in re, ubi crimen est? ubi accusator? ubi testes? Quid indignius⁵¹, quam, qui neque adesse sit iustus, neque citatus, neque accusatus, de ejus capite, liberis, fortunis omnibus, conductos sicarios egentes & perditos suffragium ferre, & eam legem putare? At, si hoc de me potuit, quem honos, quem dignitas, quem causa, quem res publica tuebatur, cujus denique pecunia non expetebatur, cui nihil oberat præter conversionem status, & inclinationem communium temporum: quid tandem futurum est iis, quorum vita remota ab honore populari, & ab hac illustri gratia est: pecuniæ autem tanta sunt, ut eas nimium multi, egentes, sumptuosi, nobiles concupiscant? Date hanc tribuno plebis licentiam, & intuemini paulisper animis juventutem, & eos maxime, qui imminere jam cupiditate videntur in tribuniciam potestatem: collegia, medius fidius, tribunorum plebis tota reperientur, hoc jure firmato, quæ coeant de hominum locupletissimorum bonis, præda præsertim populari, & spe largitionis oblata.

At quid tulit legum scriptor peritus & callidus? VELITIS,

JU-

⁴⁹ *Prodicta die*] Victorius, *prodicta*: quod eodem redit. *Prodicta* legitur in melioribus libris tam scriptis, quam editis. Et est hoc proprium in hac re verbum. Vide Festum Grav.

⁵⁰ *Aut excusatione*] Excusatio Jurisconsultis est, cum causa asseritur, per quam quis prædare non potuit, quod præstandum erat, ut si latrones, aut flumina, aut morbus fonticus, aut alia vis major impediret, ne quis prædicto die in iudicio esset præsto. Idem.

⁵¹ *Hæc cum ita sint in re, ubi crimen est? ubi accusator? ubi testes? Quid indignius*] Ita omnes, quas inspexi, editiones: a quarum consensu recedere, mihi religio fuit. Video

tamen, sic fuisse scribendum: *Hæc cum ita sint in re, ubi crimen est, ubi accusator, ubi testes: quid indignius* &c. Hæc enim non est congeries interrogationum, urgenti causa, ut sepe fit, sed mera enumeratio cum repetitione, hoc sensu: Si res ita se habet, & sic agitur in causa, in qua crimen est, est accusator, sunt testes: *quid indignius, quam conductos sicarios egentes & perditos suffragium ferre de capite, liberis, fortunis omnibus ejus civis, qui neque iustus sit adesse, neque citatus, neque accusatus, & putare legem esse, legis loco esse habendum quod ejus generis suffragatoribus placuerit? Olivetius.*

JUBEATIS, ut *M. Tullio aqua & ignis*⁵² interdicitur? Crudele, nefarium, ne in sceleratissimo quidem cive sine iudicio ferendum. Non tulit, ut interdicitur. Quid ergo? *Ut interdicitum sit*. O cœnum, o portentum, o scelus! Hanc tibi legem Clodius scripsit, spurciorem lingua sua, ut interdicitum sit, cui non sit interdicitum? Sexte nos ter, bona venia, quoniam jam dialecticus es, & hoc quoque liguris: quod factum non est, ut sit factum, ferri ad populum, ut verbis ullis sanciri, aut suffragiis confirmari potest? Hoc tu scriptore, hoc consiliario, hoc ministro, omnium non bipedum solum, sed etiam quadrupedum impurissimo, rempublicam perdidisti. Neque tu eras tam excors, tamque demens, ut nescires hunc Clodium esse, qui contra leges faceret: alios, qui leges scribere solerent. Sed neque eorum, neque ceterorum, in quibus esset aliquid modestiæ, cujusquam tibi potestas fuit: neque tu legum scriptoribus iisdem potuisti uti, quibus ceteri, neque operum architectis⁵³: neque pontificem adhibere quem velles: postremo ne in prædæ quidem societate⁵⁴ mancipem, aut prædæ socium, extra tuorum gladiatorum numerum: aut denique suffragii latorem in ista tua proscriptione quemquam, nisi furem aut sicarium, reperire potuisti.

XIX. Iraque cum tu florens ac potens per medium forum⁵⁵ popularis volitares: amici illi tui⁵⁶, te uno amico testi & bea-

⁵² *Aqua, & ignis*] Ita & veteres habent editiones, quas secutus est Manutius, & in veteri codice reperit Lambinus: neque aliter legebat grammatici juris consultissimus Franc. Sanctius, *Minerv. lib. III. cap. 3.* Si quis tamen malet, *aqua & igni*, non repugnabo. Idem.

⁵³ *Operum architectis*] Proprio, non translato, utitur sermone; non enim, *operum*, pro actionum dixisset: quod Latini sermonis elegancia respueret: sed *operum* dixit, Libertatis adem significans: a Clodio in evessa Ciceronis domo extructam. Ex quo infra: *Quid operum publicorum exatio?* Manutius.

⁵⁴ *In prædæ quidem societate*] Non adhibere potuisti in prædæ societate prædæ socium, absurde dicitur, non equidem ore Tulliano. Pro societate scribendum censeo *sektione*. Quod

& Pithæo in mentem venisse deprehendo. Cum bona mea diriperes, nullum potuisti invenire, qui vellet participes esse horum cruentæ prædæ, qui vellet esse sceleris & emptoris. Sanctius, *Minerv. lib. III. cap. 3.* Si quis tamen malet, *aqua & igni*, non repugnabo. Idem.

⁵⁵ *Per medium forum*] Vera lætio est servata in Francii primo: *Per medium cohortis popularis*. Cohortem popularem vocat illos Clodii socios ac satellites, quorum opera & audacia omnia turbabat sub pretextu libertatis populi tuendæ. Cum te illis, inquit, iactares, ac is commendares tuos amicos, ut eorum suffragatione ad magistratus proveherentur. In Pall. S. Victoris, & Dredensii sunt vestigia veri. *Grævius.*

⁵⁶ *Amici illi tui*] Ad Vatinium hoc pertinet, qui, ædilitatem prenas, repulsam tuulerat. *Manutius.*

beati, qui se populo commiserant, ita repellebantur, ut etiam Palatinam⁵⁷ tuam perderent. Qui in iudicium venerant, five accusatores erant, five rei, te deprecante damnabantur. Denique etiam ille novitius Ligur⁵⁸, venalis adscriptor & subscriptor tuus, cum M. Papirii, sui fratris, esset testamenti & iudicio improbatu⁵⁹, mortem ejus se velle persequi dixit⁶⁰: nomen Sexti Propertii detulit. Accusare alienæ damnationis, scelerisque socios, propter calumniæ metum, non est ausus⁶¹.

De hac igitur lege dicimus, quæ jure rogata videatur: cuius quam quisque partem tetigit, digito, voce⁶², præda, suffragio; quocumque venit, repudiatu, convictuque discessit. Quid, si iis verbis scripta est ista proscriptio, ut se ipsa dissolvat? Est enim, *Quod M. Tullius falsum senatus-consultum vetulerit*. Si igitur retulit falsum senatus-consultum, tum est rogatio: si non retulit, nulla est. Satisne tibi videtur a senatu iudicatum, me non modo non ementitum esse auctoritatem ejus ordinis, sed etiam unum post urbem conditam diligentissime senatui paruisse? Quot modis doceo, legem istam, quam vocas, non esse legem? Quid, si etiam pluribus de rebus uno sortitu⁶⁴ retulisti? tamenne arbitraris, id, quod M. Drusus in legibus suis plerisque, bonus ille vir, M. Scaurus, & L. Crassus consularis non obtinuerint, id te posse, omnium facinorum & stuprorum omnium Decumis⁶⁵ & Clodiis⁶⁶ auctoribus, obtinere?

XX.

⁵⁷ *Palatinam*] Tribum in qua Clodius cenabatur, & suffragium ferebat. Quam in oratione pro Sextio, hanc ipsam rem commemorans, nominat. *Idem*.

⁵⁸ *Novitius Ligur*] Novus civis ex Liguria: hic fuerat Tribunus pl. cum Clodio, & cognomen sibi assumpserat ex Elia gente *Ferratus*.

⁵⁹ *Improbatu*] Papirius suo iudicio fratrem Ligurum improbaverat, quod non reliquisset heredem omnium honorum. *Idem*.

⁶⁰ *Mortem ejus se velle persequi dixit*] Quasi veneno sublatu⁶⁰ esset. *Manut.*

⁶¹ *Accusare non est ausus*] Nominis delationem accusatoris sequebatur: sed legitur, cum nomen jam detulisset, accusationem omisit, veritus, ne calumniæ damnaretur, qui

accusaret eum, in quo culpa non esset, cum in ipso potius crimen haberet, qui Papirium, fratrem suum, hereditatis cupiditate & spe tollendum curasset. Ideo subiungitur: *Aliene damnationis, scelerisque socios*; quia damnari nemo vere posset, nisi simul, sceleris ejusdem socios, Ligur damnaretur. *Idem*.

⁶² *Digito, voce*] Qui eam scripsit, & qui laudavit ad populum. *Idem*.

⁶³ *Falsum S. C.*] De faciendis ultimo supplicio conjuratis. *Idem*.

⁶⁴ *Uno sortitu*] Contra legem Cæciliam Didiam, ne una rogatione diversis de rebus ad populum ferretur. *Hotom.*

⁶⁵ *Decumis*] Optimo hunc esse Decimum illum, de quo sic epist. 3. lib. 1v. ad Artic. *Vix*.

XX. Tulisti de me, ne reciperer, non ut exirem: quem tu ipse non poteras dicere non licere esse Romæ. Quid enim diceres? Damnatum? certe non expulsum? qui licuit? Sed tamen ne id quidem est scriptum, ut exirem. Poena est, qui receperit: quam omnes neglexerunt. Ejectio nusquam est. Verum fit. Quid? operum publicorum exactio⁶⁷: quid? nominis inscriptio, tibi num aliud videtur esse, ac meorum bonorum direptio: præterquam quod ne id quidem per legem Liciniam, ut ipse tibi curationem ferres, facere potuisti? Quid hoc ipsum, quod nunc apud pontifices agis, te meam domum consecraste, te monumentum fecisse, in meis ædibus te signum dedicaste, eaque te ex una rogatiuncula fecisse: unum & idem videtur esse, atque id, quod de me ipso nominatim tulisti?

Tam hercule est unum, quam quod idem tu lege una tulisti: ut Cyprius rex, cujus majores huic populo socii atque amici semper fuerunt, cum bonis omnibus sub præcone subiret, & exules⁶⁸ Byzantium reducerentur. Eidem, inquit, utraque de re negotium dedi. Sed quid, si eidem negotium dedisses, ut in Asia cistophorum⁶⁹ flagitaret, inde iret in Hispaniam, cum Roma decessisset, consulatum ei petere liceret: cum factus esset, provinciam Syriam obtineret? quoniam de uno homine scriberes, una res esset?

Quod si jam populus Romanus de ista re consultus esset, & non omnia per servos latronesque gessisses, nonne fieri poterat, ut populo de Cyprio rege placeret, de exulibus Byzantinis displiceret? Quæ est quasi alia vis, quæ sententia Cæcilie legis & Didie, nisi hæc, ne populo necesse sit in conjunctione

Vix iam Decimum designatorem, vix Gellium retinet. Manutius.

⁶⁶ *Clodius*] Sex. Clodio scriba, quem paulo ante dixit legem illam P. Clodio de Ciceronis exitio tulisse. *Idem*.

⁶⁷ *Quid? operum publicorum exactio?*] Obscurum est, quid dicat: dici tamen hoc arbitror: Cum id, quod in publicata & everfa Ciceronis domo edificatum fuerat, (id autem quid esset, satis infra ostenditur) Clodius a conductoribus exegisset, id ei facere non licuisse: cum opera publica ab iis exigi solerent, qui ei muneribus publice præpositi

essent. *Manutius*. Quid sibi velit operum publicorum exactio, querant doctores. P. Manutius quem sentiam eis affixerit, in eju^s commentario licet videre. Si Clodius locavit illa opera, cur non exigeret? Suspicor Ciceronem scripsisse, *Quid operum publicorum exactio?* quæ nimirum in area domus Ciceronis diruta Clodius edificarat. *Grævius*.

⁶⁸ *Exules*] Vide Or. pro Sexto.
⁶⁹ *Cistophorum*] Asiatici nummi species hic ponitur pro tributo Asiæ. *Ferr.*